

УДК 811.161.3'373.232'237(476.2)

Семантичная характарыстыка прозвішчаў Лоеўскага раёна

У. А. БОБРЫК, Т. А. РАГАЧОВА

У артыкуле даецца семантичны аналіз прозвішчаў жыхароў Лоеўскага раёна. Вызначана 16 лексіка-семантичных груп слоў, якія сталі асновай для ўтварэння прозвішчаў. У выніку аўтары даследавання прыйшлі да высновы, што найбольш ужывальнымі з'яўляюцца прозвішчы, утвораныя ад уласных імён, а таксама ад назваў прафесій і батанічных назваў. Меншую частку складаюць прозвішчы, утвораныя ад назваў прадуктаў харчавання і геаграфічных назваў.

Ключавыя словы: прозвішча, семантика, апелятыўнае прозвішча, адыменнае прозвішча, адтапанімічнае поле, словаўтварэнне, лексіка-семантичная група.

The article gives the semantic analysis of surnames of Loev region citizens. Sixteen lexico-semantic word groups that have become the basis for surname formation are allocated here. As a result the researchers have come to a conclusion that the most common surnames are the ones formed from proper names, and also from trade and botanical names. The smaller part is made by the surnames formed from food and place names.

Keywords: surname, semantics, appellative surname, surname made from name, toponymic field, word-formation, lexico-semantic group.

Уласныя асабовыя назвы ў лексіцы кожнай мовы займаюць асобнае месца. Яны вылучаюцца і па паходжанні, і па функцыях, якія выконваюць.

Імя, імя па бацьку і прозвішча – гэта сталыя спадарожнікі чалавека на працягу ўсяго жыцця. З названых трох элементаў афіцыйнага поўнага наймення асобы, безумоўна, найбольш старажытным з'яўляецца імя. Другі элемент – гэта імя па бацьку. Нарэшце, трэці элемент поўнай назвы – прозвішча. Прозвішчы ўзніклі ў Беларусі ў 17–18 стст. на аснове ўласных імён і імён-мянушак.

Разнастайнасць беларускіх прозвішчаў абумоўлена вялікай колькасцю разнародных элементаў, выкарыстаных у якасці іх асноў. Да іх належаць як спрадвечныя, так і запазычаныя словы. Паводле стану ў мове – гэта асабовыя імёны, імёны па бацьку, імёны-мянушкі, а таксама, што не выключана, гатовыя прозвішчы, геаграфічныя назвы, назвы плямён і народаў, апелятыўная лексіка мовы. Сотнямі нябачных сувязей звязаны прозвішчы з жыццём грамадства, з яго культурай, якая складаецца з сукупнасці матэрыяльных і духоўных дасягненняў. Мова, літаратура, мастацтва, рэлігія, філасофія адносяцца да духоўнай культуры. Сам слоўнікавы склад мовы жыва рэагуе на прагрэс, адпаведна ўсё новае знаходзіць адлюстраванне ў ім. Таму ўтворанае ў тую ці іншую эпоху імя суадносіцца з яе культурнымі і гістарычнымі традыцыямі, нясе інфармацыю і выступае непаўторным помнікам свайго часу. Багацце і стракатасць асноў прозвішчаў нагадваюць энцыклапедыю мовы, штодзённага жыцця, умоў існавання, спосабаў і формаў задавальнення матэрыяльных і духоўных патрэб людзей.

Аналіз семантыкі і структуры прозвішчаў – цікавая, каштоўная і цяжкая справа, што прызнаецца многімі антрапанімістамі. Ён, на думку А.Суперанскай, “дае значную інфармацыю, якая ўяўляе цікавасць для гісторыкаў, этнографікаў, сацыёлагаў, а таксама лінгвістаў. Пры параўнанні лексічных палёў, па якіх размяркоўваюцца асновы прозвішчаў у розных мовах, можна зрабіць вывады пра агульнасць або, наадварот, рознасць нацыянальных культур асобных народаў” [1, с. 81].

Лексічны склад беларускіх прозвішчаў надзвычай багаты і разнастайны. Паходжанне многіх беларускіх прозвішчаў матываванае. Даследчыкі адзначаюць, што шматлікія беларускія прозвішчы ўтварыліся семантичным шляхам – шляхам пераасэнсавання былых назваў-характарыстык асобы па тых ці іншых адзнаках ці ад гутарковых формаў імён. Пазней унутраная форма, матывіроўка (лексічнае значэнне) сцерлася, і найменне пачало выконваць чыста намінацыйную функцыю – функцыю вылучэння чалавека сярод іншых.

Існуе шмат лексіка-семантычных груп слоў, што сталі асновай для ўтварэння прозвішчаў. Сярод прозвішчаў Лоеўскага раёна можна вылучыць наступныя:

Прозвішчы, якія ўтвораны ад уласных імёнаў. Частка беларускіх, як і большасць рускіх прозвішчаў, утварылася ад каляндарных асабовых імён рымска-каталіцкага або візантыйска-грэчаскага паходжання, якія раней фіксаваліся ў святцах – царкоўным календары. Чым больш няпоўных і ацэначных імён ад поўнага імені, тым больш фанетычных варыянтаў яно мела ў розных гаворках, тым болей узнікала ад яго прозвішчаў.

Прозвішчы ўтвараліся і ад жаночых імёнаў, галоўным чынам ад такіх, якія былі пашыраны ў сялянскім асяродку. Але адно можна сказаць з упэўненасцю: асноўную колькасць прозвішчаў далі мужчынскія імёны, таму што галоўным у сям’і на працягу ўсіх стагоддзяў, калі фарміраваліся прозвішчы, быў мужчына.

Абрамчук, Агафонаў, Агафоненка, Агіевіч, Аксёнаў, Аляксееў, Анісаў, Анісавец, Андрэйка, Андрыявец, Андрэявец, Анікеенка, Андрэйчык, Андрыянец, Адаменка, Антоненка, Антановіч, Антонік, Анцімончык, Ахрыменка, Астапенка, Астаповіч, Ануфрыеў, Антановіч, Антончык, Апанасенка, Арцёмненка, Арцёмчык, Арцюшкін, Аўдзееў, Асіпенка, Астапенка, Астаф’еў, Афанасенка, Афончанкаў, Ахрэменка, Бакун (Авакум), Багдановіч, Барысаў, Барысенка, Богуш, Валяр’янаў, Васільеў, Васільцоў, Васілік, Васюк, Вашчанка (Васіль), Восіпаў, Гапон, Гарашчук, Гапоненка, Гаўрыленка, Герасіменка, Германовіч, Глебик, Грыгор’еў, Грышкавец, Грышын, Грышкоў, Давыдоўскі, Давыдзенка, Давыдовіч, Даніловіч, Дарафееў, Данілаў, Данілец, Даніленка, Дарашкоў, Дземідзенка, Дземідовіч, Дзенісавец, Дзянісаў, Дзмітрэнка, Дзяменцьеў, Захараў, Захарэўскі, Захарчанка, Зянько, Захаранка, Змітровіч, Змітрэнка, Ібрагімаў, Іваненка, Іванчыкаў, Іванец, Іваноў, Ігнаценка, Ігнацік, Ільюкоў, Кандраценка, Кандрацік, Каралёў, Карпенка, Карповіч, Каспяровіч, Касьян, Канстанцінаў, Клімовіч, Кудзінаў (Акіндзіі), Кузьменка, Купрыянчык, Купрэічык, Лазараў, Лявонаў, Лук’янаў, Лявоненка, Майсеенка, Максіменка, Маркавец, Маркаўцоў, Марчанка, Мартынаў, Матвейчыкаў, Міронаў, Міткевіч, Міхалевіч, Міхальчанка, Мішкоў, Мокша (Мокій), Навуменка, Назараў, Нікіфараў, Нікіценка, Несцер, Осіпаў, Патапенка, Паўлаў, Пахомчык, Паўленка, Паўлюк, Парфамовіч, Панасевіч, Паўлючэнка, Пракапенка, Пракопчык, Пратасаў, Пятрэнка, Пецькаў, Петравец, Петрачоў, Петруненка, Петрусевіч, Піменаў, Савіцікі, Савіч, Савічаў, Самсонаў, Сапончык (Сапонія), Саўчанка, Свірыдава, Санько, Сафронаў, Стасько, Свірыдзенка, Святагор, Святагораў, Семянчук, Сідарэнка, Сіманаў, Сцяпанаў, Сцепанцоў, Сцяпанчанка, Супрун, Супруненка, Сямёнаў, Тарасенка, Труш (Трыфан), Уласенка, Усціменка, Фалей, Фядзей, Фурс, Фёдараў, Філіпенка, Фядосаў, Фядосенка, Фядотаў, Халімончык, Хамічэнка, Харламаў, Ходас, Цімафееў, Цімашэнка, Ціхановіч, Юрчанка, Якаўлеў, Ярашэнка, Яроменка, Яромін, Яфіменка, Яўграфаў.

Адзначаюцца адзінкавыя выпадкі ўтварэння прозвішчаў ад жаночых імён: *Марусіч, Марусеў, Мар’янаў, Адарчук, Надзін, Сурын* < Сара [2, с. 259].

Аналіз гэтай групы паказаў, што найбольшую колькасць імён, ад якіх утварыліся прозвішчы, складаюць агульнавядомыя імёны. Але сустракаюцца прозвішчы, якія ўтварыліся ад малавядомых імён: *Кароль, Акіндзіі, Мокій, Сапонія, Святагор, Яўстафій, Яўграфій* і інш.

Прозвішчаў адапелятыўнага паходжання ў беларускай мове даволі многа. Гэта група складае прыкладна каля паловы ўсіх прозвішчаў. Вядомы антрапаніміст М. В. Бірыла адзначае, што “з пункту погляду гісторыі мовы адапелятыўная антрапанімія з’яўляецца захавальнікам, кансервантам лексікі папярэдніх эпох, дае матэрыял для больш глыбокага вывучэння гістарычнага слоўніка, моўных узаемасувязей” [3, с. 4]. Згодна з гэтым у якасці асноў для ўтварэння прозвішчаў магла выкарыстоўвацца лексіка, якая адлюстроўвае самыя разнастайныя галіны жыццядзейнасці народа і навакольнай рэчаіснасці – быт, заняткі, становішча ў сям’і і грамадстве, фізічныя, разумовыя і маральныя якасці, пачуцці, сацыяльны ўклад, жывёльны і раслінны свет і пад. У гэтым сэнсе антрапанімія, утвораная ад апелятыўнай лексікі, з’яўляецца кладоўкай гісторыка-культурнай спадчыны, дае каштоўны матэрыял для вывучэння агульнай гісторыі народа. Пры ўтварэнні прозвішчаў Лоеўскага раёна выкарыстоўвалася лексіка наступных семантычных груп:

Назвы асоб па прафесіі ці занятку, сацыяльным становішчы. Прозвішчы, утвораныя ад назваў прафесій, сведчаць пра разнастайнасць прафесій у Беларусі. З развіццём грамадства зніклі некаторыя прафесіі, а разам з імі страціліся і іх назвы, якія ляжаць ў аснове прозвішчаў. Тым не менш іх этымалогія ў большасці застаецца празрыстай. Прозвішчы, што былі ўтвораны ад назваў прафесій, роду заняткаў або выконваемага дзеяння, прадстаўляюць сабой каштоўную крыніцу па гісторыі мовы і культуры: *Алейнік* < алейнік ‘спецыяліст па вытворчасці алею’ [4, с. 223]; *Асадчы* < асадчы ‘заснавальнік паселішча’ [3, с. 24]; *Аўчыннікаў* < аўчыннік ‘майстар, які вырабляе аўчыны’ [4, с. 304]; *Баброўнік* < баброўнік ‘лавец баброў’ [3, с. 29]; *Бабраўнічы* < баброўнік ‘той, хто разводзіць баброў’ [2, с. 241]; *Бандарэнка*, *Бондар* < бондар ‘майстар па вырабу драўлянай пасуды’ [4, с. 395]; *Баярын*, *Баярынаў* < баярын ‘радавіты дваранін, буйны памешчык’ [4, с. 355]; *Будзілоўская* < будзіла ‘хто будзіць, не дае спаць’ [3, с. 64]; *Буднік* < буднік ‘рудакоп’ [3, с. 64]; *Бурлачук* < бурлак ‘рабочы, які ў арцелі цягнуў паўз бераг супраць цяжэння судны’ [4, с. 422]; *Вінічэнка* < вінакур ‘той, хто займаецца вінакурэннем’ [4, с. 491]; *Гайдук* < гайдук ‘слуга, вызны лакей часоў прыгоннага права’ [5, с. 14]; *Ганчар*, *Ганчарык*, *Ганчарэнка* < ганчар ‘майстар, рамеснік, які вырабляе з гліны пасуду і іншыя рэчы’ [5, с. 26]; *Дзегцяроў*, *Дзегцяр*, *Дзегцярэнка* < дзегцяр ‘той, хто гоніць дзёгаш’ [5, с. 178]; *Драгуноў* < драгун ‘салдат або афіцэр некаторых кавалерыйскіх часцей, здольных весці бой і ў спешаным баі’ [5, с. 194]; *Дзякаў* < дзак ‘ніжэйшы царкоўны служыцель у праваслаўнай царкве; псаломшчык’ [5, с. 179]; *Званароў* < званар ‘царкоўны служыцель, які звоніць у званы’ [5, с. 436]; *Дворнік* < дворнік ‘работнік, які падтрымлівае чысціню і парадак на двары і на вуліцы каля дома’ [5, с. 159]; *Кавалёў*, *Кавалеўскі*, *Кавальчук*, *Коваль* < каваль < ‘рабочы, майстар, які займаецца коўкай металу’ [5, с. 570]; *Кажамяка* < кажамяка ‘майстар, які вырабляе сырамятныя скуры’ [5, с. 573]; *Камандзірчык* < камандзір ‘начальнік вайскавай часці, падраздзялення, ваеннай часці’ [5, с. 597]; *Канаваленка* < канавал ‘лекар без спецыяльнай ветэрынарнай адукацыі, які займаецца лячэннем коней’ [5, с. 609]; *Катлярэнка*, *Катляроў* < катляр ‘майстар, які вырабляе катлы’ [3, с. 192]; *Крамар*, *Крамараў* < крамнік ‘уладальнік крамы або прадавец у краме’ [3, с. 217]; *Козак*, *Казачэнка* < казак ‘вольны чалавек з прыгонных сялян, халопаў, гарадской беднаты, якія ўцякалі на ўскраіны дзяржавы’ [5, с. 574]; *Краўчанка*, *Краўцоў* < кравец ‘спецыяліст па шыццю адзення’ [5, с. 719]; *Кузняцоў* < кузнец ‘рабочы, майстар, які займаецца коўкай металу’ [5, с. 570]; *Кучараў* < кучар ‘фурман, рамізнiк, вазніца’ [3, с. 236]; *Кушнер* < кушнер ‘рамеснік, які вырабляе скуры на футра і шые з футра’ [5, с. 765]; *Маёраў* < маёр ‘афіцэрскае званне ў арміі, вышэйшае за званне капітана’ [6, с. 83]; *Мельнікаў*, *Мельнічэнка*, *Мельнік* < мельнік ‘уладальнік млына або работнік у млыне’ [6, с. 166]; *Музычэнка* < музыкант ‘той, хто іграе на якім-небудзь музычным інструменце’ [6, с. 179]; *Мукамел* < мукамол ‘спецыяліст па размолу збожжа’ [6, с. 180]; *Палівач* < ‘той, хто палівае’ [3, с. 110]; *Панамарчук*, *Панамарэнка* < панамар ‘царкоўны служка’ [2, с. 98]; *Папоў* < поп ‘свяшчэннік’ [7, с. 191]; *Папраўкін* < ад паправіць ‘той, хто папраўляе’ [4, с. 24]; *Пастухоў* < пастух ‘той, хто пасе статак’ [7, с. 92]; *Пекарскі* < пекар ‘рабочы, які займаецца выпечкай хлеба’ [7, с. 153]; *Плотніцкі* < плотнік ‘рабочы, які займаецца грубай апрацоўкай драўніны, узвядзеннем драўляных будынкаў, вырабам простага драўлянага мэблі’ [9, с. 284]; *Пруднік* < пруднік ‘мельнік на вадзяным млыне’ [3, с. 333]; *Рыбакоў* < рыбак ‘чалавек, які займаецца лоўляй рыбы’ [7, с. 739]; *Салдацэнка* < салдат ‘радавы ваеннаслужачы сухапутнага войска’ [8, с. 26]; *Скамарох* < скамарох ‘вандроўны акцёр’ [8, с. 153]; *Скачко* < скачко ‘той, хто скача, падскоквае, прыгае’ [3, с. 377]; *Старавойтаў* < стары войт ‘начальнік гарадскога пасялення’ [4, с. 501]; *Старажэнка* < сторож ‘чалавек, які ахоўвае што-небудзь’ [8, с. 329]; *Стаднікаў* < стаднік ‘той, хто даглядае статак’ [3, с. 388]; *Стрэльчанка* < стралец ‘ваеннаслужачы асобага пастаяннага войска ў Рускай дзяржаве 16 – пач. 18 стст.’ [8, с. 332]; *Токарэнка*, *Токар* < токар ‘рабочы, спецыяліст па апрацоўцы металу, дрэва і пад. шляхам абточвання’ [8, с. 494]; *Ткачэнка*, *Ткачоў* < ткач ‘рабочы, майстар, які вырабляе тканіну на ткацкім станку’ [8, с. 490]; *Царанок*, *Царык* < цар ‘тытул манарха ў Расіі, Балгарыі і Сербіі’. // ‘Асоба, якая мае гэты тытул’ [9, с. 228]; *Чарнец* < чарнец ‘манах’ [9, с. 300]; *Чуйко* < ад чуць ‘той, хто чуе’ [3, с. 452]; *Швец* < шавец ‘майстар па шыццю і рамонту абутка’ [9, с. 340];

Шкроб < шкроб ‘той, хто скрабе’ [3, с. 475]; *Шынкарэнка* < шынкар ‘уладальнік шынка або прадавец спіртных напіткаў у ім’ [9, с. 429].

Прозвішчы, утвораныя ад географічных назваў, складаюць невялікую па колькасці групу: *Башкірава* (Башкірыя), *Берлін* (г. Берлін), *Велікаборац* (в. Вялікі Бор), *Данская* (р. Дон), *Двінін* (р. Дзвіна), *Жыліцкі* (в. Жылічы), *Казярожац* (в. Казярогі), *Дубаўцоў* (в. Дубы, Дубава) [3, с. 138], *Пінчук* (г. Пінск).

Прозвішчы, утвораныя ад назваў народаў і этнічных груп: *Літвінаў* (літвін), *Маскалёў*, *Маскаленка* (маскаль), *Славянскі* (славянін), *Татарынаў* (татарын), *Чаркас* (чаркас), *Швед* (швед), *Турчын* (турак), *Хахлоў* (хахол), *Цыганкоў* (цыган).

Назвы частак цела і покрыва чалавека і жывёл. Прозвішчы, звязаныя з асобнымі часткамі чалавечага цела, былі даволі папулярнымі. У якасці прозвішч маглі выкарыстоўвацца і назвы частак цела жывёл: *Бязрукіх*, *Бяснятых*, *Валасюк*, *Гарбатаў*, *Гарбуноў*, *Гарленка*, *Горленка*, *Гузаў*, *Гулянкоў* < гуля ‘гуз, жаўлак’ [5, с. 95]; *Дзюбкін*, *Зубаха*, *Зубец*, *Зубцоў*, *Каленчанка*, *Капытоў*, *Кудрыцкі* < кудры ‘кучаравыя валасы’ [3, с. 226]; *Кукса* < кукса ‘астатак пакалечанай або ампутаванай рукі, нагі’ [5, с. 751]; *Крылоў*, *Лабан*, *Ланіцкі*, *Мазгоў*, *Маслак* – маслак ‘вялікая косць, пераважна сцегнавая; вытыркая косць’ [6, с. 117], *Пузырэнка* < пужыра ‘мяшок, шар у целе чалавека або жывёлы, які звычайна змяшчае ў сабе якую-небудзь вадкасць’ [7, с. 517]; *Пунач*, *Пушок*, *Ражкоў*, *Рагалевіч*, *Ус*, *Ушкін*, *Чача* < чача ‘волас, валасы’ [2, с. 449]; *Шкурко*, *Шчацінін*, *Шыянаў*, *Шэін*.

Назвы жывёл і птушак, рыб. Гэта група з’яўляецца адной з важных крыніц для ўтварэння прозвішчаў Лоеўскага раёна: *Баранаў*, *Бараноўскі*, *Бірукоў* < бірук ‘воўк’ [3, с. 54]; *Белкін*, *Блаха*, *Бут* < бут ‘сляпень, авадзень’ [2, с. 72]; *Бусленка*, *Быкоўскі*, *Бычкоўскі*, *Бычок*, *Бычына*, *Бугай* < бугай ‘начная балотная птушка сямейства чапляў, празваная так за тое, што вясной самец яе, апусціўшы дзюбу ў ваду, утварае гучныя гукі, падобныя да рыку бугая’ [3, с. 412]; *Вараб’ёў*, *Варабей*, *Волкаў*, *Волчак*, *Варонін*, *Варановіч*, *Галкін*, *Гілянок* < гіль ‘снягір’ [3, с. 108]; *Голубеў*, *Гракаў*, *Гусак*, *Дзятлаў*, *Дрозд*, *Драздоў*, *Жарабенка*, *Жук*, *Жукаў*, *Жукоўскі*, *Жураўскі*, *Зайцаў*, *Зайко*, *Здрок* < здрок ‘авадзень’ [3, с. 159]; *Зыкаў* < зык ‘гул, гудзенне, шум’ [3, с. 162]; *Зязюля*, *Казека* < рэг. казека ‘вош’ [3, с. 168]; *Казлоў*, *Казлоўскі*, *Казлоўскіх*, *Казлянок*, *Казуля*, *Камароў*, *Карась*, *Карповіч*, *Карпенка*, *Квакухін* < квакуха ‘курыца з куранятамі’ [3, с. 197]; *Каток*, *Кечка* < кечка ‘каза’ [3, с. 200]; *Козік*, *Коршыкаў*, *Коршак*, *Котаў*, *Кошчанка*, *Крот*, *Крысін*, *Кулік*, *Курачкін*, *Куценка* – куць ‘шчаня’ [3, с. 237]; *Ласіца*, *Ластаўка*, *Лебедзеў*, *Лебядзінскі*, *Лісоўскі*, *Логаш* < логаш ‘прыпражыны конь’ [3, с. 255]; *Лось*, *Мухаеў*, *Мядзведзеў*, *Мядзведзь*, *Пацаў* < пац ‘пацук’ [3, с. 318]; *Петухоў*, *Прус* < прус ‘рыжы таракан’ [7, с. 402]; *Пугач* < пугач ‘драпежная начная птушка атрада соў’ [7, с. 515]; *Рабец* < рабец ‘від коршуна’ [3, с. 243]; *Рагалевіч* < рагаль ‘жук-рагач’ [2, с. 345]; *Рак*, *Ракоўскі*, *Рачкоўскі*, *Рачыкоўскі*, *Сабаленка*, *Савенка*, *Савёнак*, *Сазановіч*, *Самкоў*, *Сакалоў*, *Салаўёў*, *Саранчук*, *Сарокін*, *Снігір*, *Сомаў*, *Стрыжак*, *Судакоў*, *Тараканаў*, *Турко* < турко ‘вол з загнутымі ўнутр рагамі’ [3, с. 418]; *Хрушчынскі*, *Цяцерын*, *Чыж*, *Чыжык*, *Шпакаў*, *Шпакоўскі*, *Шчука*, *Шчучэнка*, *Язікаў*.

Прозвішчы, утвораныя ад батанічных тэрмінаў. Дадзены падпункт уключае ў сябе прозвішчы, утвораныя ад назваў дрэў, кветак, садавіны і інш.: *Арэшкін*, *Бабок*, *Буракоў*, *Бязрозкін*, *Вішняўскі*, *Вішнякоў*, *Вярбіцкі*, *Гарох*, *Грэчка*, *Гарошка*, *Грыб*, *Дубін*, *Дубчак*, *Дубіцкі*, *Івахненка*, *Каліна*, *Калінін*, *Карнееў*, *Качан*, *Колас*, *Крапіўка*, *Лазоўскі*, *Ліпскі*, *Маліноўскі*, *Падыгрукіны*, *Плюшч*, *Рамашка*, *Рошчын*, *Рыжык*, *Свідоўскі* < свідзіна ‘куставая або дрэвавая расліна сямейства кізілавых з белымі, жоўтымі ці ружовымі кветкамі’ [8, с. 90]; *Травін*, *Хмель*, *Цвіль* – цвіль ‘семя хмеля’ [3, с. 436]; *Чартапалох*, *Чысцік* < чысцік ‘травяністая расліна сямейства губакветных, якая мае кветкі, сабраныя ў мяцёлкі, і шурпаталістае сцябло’ [9, с. 334].

Прозвішчы, утвораныя ад назваў прадуктаў харчавання. У мінулым харчаванне займала важнае месца ў жыцці людзей, што звязана з цяжкай працай. Таму зразумела, чаму ад гэтых назваў утварылася даволі шмат прозвішчаў. Гэта і назвы першых страў, і назвы каш, і назвы страў з мукі. Хлеб з’яўляўся і з’яўляецца галоўным прадуктам харчавання, таму не магло не быць прозвішча, утворанага ад слова “хлеб”. Адно прозвішча ўтварылася ад назвы напоя. *Баршчэўскі*, *Бецін* – бець ‘вялікая булка хлеба’ [3, с. 53]; *Бражны* < брага ‘рошчына з

соладу, мукі і бульбы, з якой гоняць спірт' [4, с. 398]; *Бублікаў, Бурдыгаў* < бурда 'мутны напітак' [3, с. 69]; *Калатуша* – калатуша 'негустая страва з раскалочанай у вадзе ці ў малацэ мукі' [5, с. 582]; *Журко* < жур 'негусты аўсяны кісель' [5, с. 260]; *Калдун, Кісель, Кісялёў, Корж, Каржакоў* < корж 'прэснае, сухое печыва з мукі; праснак' [5, с. 714]; *Крупоўскі, Кулага, Кулажанка* < кулага 'страва з мукі' [3, с. 228]; *Кулеш, Куляшоў* < кулеш 'рэдка мучная каша з салам' [5, с. 752]; *Куліч* < куліч 'салодкі здобны пірог цыліндрычнай формы (па праваслаўнаму календару выпякаўся на вялікдзень)' [5, с. 752]; *Лапуноў* – лапун 'праснак з бульбы і мукі' [3, с. 245]; *Лапын, Масленчанка, Масленка, Прыгара* < рэг. прыгарка 'прыгарэлае месца, прыгарак' [2, с. 334]; *Саладуха* < саладуха 'салодкая страва з густазаваранай жытняй мукі' [8, с. 24]; *Сметанчук, Рабчанка* < рабко 'страва з пшана і грэцкай мукі' [3, с. 344]; *Хлебін, Хлебнікаў, Цукараў*.

Прозвішчы, якія абазначаюць фізічныя і фізіялагічныя характарыстыкі чалавека, рысы характару, уласцівасці розуму: *Бадроў, Балабан* < балабан 'пустамеля, балбатун' [3, с. 36]; *Белавусаў, Белы, Бялян, Бізюк* – рус. бизой 'сляпы' [3, с. 53]; *Бакарэвіч* – бакар 'з поўнымі, круглымі бакамі' [3, с. 35]; *Блатун* < блатун 'валакіта, бабнік' [3, с. 55]; *Боўда* < боўда 'балда, дурань' [3, с. 59]; *Болбас* < болбас 'балбатун' [3, с. 57]; *Байко* < байко 'гаварун, пустамеля' [3, с. 33]; *Брахуноў* < брахун 'ілгун, хлус, манюка' [4, с. 402]; *Бурь, Бязручанка, Веліканаў, Вырва* < вырва 'сарвігалава' [3, с. 91]; *Галабурда* < галабурда 'дэбашыр, буян' [3, с. 96]; *Галаван* < галаван 'галаваты' [3, с. 96]; *Галуза* < галуза 'гарэза, свавольнік' [3, с. 99]; *Глушак, Глушанко, Глушнеў, Глушэц* < глушак 'глухі' [3, с. 111]; *Голік, Губар* < губар 'губач, губаты' [3, с. 119]; *Дзікун* < дзікун 'нелюдзімы, дзікаваты чалавек' [5, с. 174]; *Жог* < жог 'прайдзісвет' [3, с. 147]; *Забіран, Карнавушанка* < карнавух 'карнавухі, з кароткімі вушамі' [3, с. 186]; *Кароткі, Кашляч, Крываносенка, Корзун* < корзун 'без пярэдніх зубоў, шчарбаты' [2, с. 214]; *Кракін* – 'той, хто кракае, крэкча' [3, с. 217]; *Крываручка* < 'чалавек, у якога крывая рука' [3, с. 221]; *Кульгавы, Лобан* < лабан 'чалавек з вялікім ілбом' [3, с. 239]; *Лагута* < лагута 'дурнаваты, калека' [3, с. 241]; *Лёгкі, Ліхач, Лысенка, Лысянок, Лысы, Мандрык, Мандрыкін* – мандрыка 'вандроўнік' [3, с. 274]; *Малы, Мелюхаў* < мелюх 'балбатун' [3, с. 283]; *Піскун* < піскун 'той, хто часта пішчыць' [7, с. 259]; *Налягач, Ніцко* < ніцы 'хітры' [3, с. 300]; *Нядбайла* < нядбайла 'той, хто абьякава адносіцца да сваіх абавязкаў, да справы; лянiвы' [6, с. 426]; *Няпомняшчы, Салагуб* < салагубы 'чалавек з тоўстымі і заўсёды мокрымі губамі' [3, с. 362]; *Сяды, Сіпаты, Слечанка, Смалян* < смаляны 'падобны на смоль, чарнамазы, чарнявы' [3, с. 383]; *Склема* < склема 'плакса' [2, с. 378]; *Смірноў, Таратын* < таратын 'балбатун' [3, с. 409]; *Талсты, Толсцікаў, Тупіца* < тупіца 'тупы, някемлівы, абмежаваны чалавек' [8, с. 552]; *Хлусаў* – хлус 'той, хто хлусіць; манюка' [3, с. 431]; *Ціхаміраў* < ціхамір 'ціхамірны, спакойны' [3, с. 438]; *Ціхановіч* < ціхан 'ціхоня' [3, с. 438]; *Цішкоў, Цыба* < цыба 'даўганогі чалавек, цыбаты' [3, с. 440]; *Чаравач* < чаравач 'той, у каго вялікае чэрава, пузаты' [3, с. 446]; *Чубар* – чубар 'чубаты' [3, с. 451]; *Шахлевіч* < шахло 'касматы, лахматы' [3, с. 472].

Назвы асоб па адносінах сваяцтва ці становішча ў сям'і: *Бабкоў, Адзінец* < адзінец 'адзінокі, бессямейны чалавек' [3, с. 17]; *Байдак* < байдак 'адзінокі, халасты чалавек' [3, с. 34]; *Блізнец, Дзядзенка, Дзядкова, Дзедулевіч, Кардаш* < кардаш 'брат' [3, с. 185]; *Малкоў* < малка 'малютка' [3, с. 271]; *Малыгін* < малыга 'дзіця, малыш' [2, с. 272]; *Новік* < 'новы чалавек у сям'і' [3, с. 294]; *Навіцкі, Пазняк* < пазняк 'позняе дзіця' [3, с. 308]; *Пазнякоў, Першын* – першы 'першы ў сям'і, першынец' [3, с. 323]; *Прывалаў* – руск. привал 'прымак' [3, с. 334]; *Прымак, Прымачэнка* < прымак 'зяць, прыняты ў сям'ю жонкі, які жыве ў доме жонкі' [4, с. 514]; *Прыходзька* < прыходзька 'той, хто прыйшоў, прышлы' [3, с. 336]; *Траян* < траян 'бацька траіх блізнят' [3, с. 413].

Прозвішчы, утвораныя ад назваў абутку і адзення: *Башлакоў* < башлык 'суконны востраканечны капюшон з доўгімі канцамі, які надзяваецца на шапку' [4, с. 352]; *Калоша, Калошыч, Башмак, Кічка* < кічка 'род жаночага галаўнога ўбору' [3, с. 204]; *Капялюш, Капоця* < капота 'жаночае хатняе плацце шырокага пакрою з рукавамі і разрэзам спераду' [3, с. 180]; *Лапцеў, Папруга* < папруга 'раменны пояс або пояс увогуле' [7, с. 27]; *Пасталоўскі* < пасталы 'даўні мяккі сялянскі абутак з цэлага кавалка скуры, які носіцца з анучамі і прывяз-

ваецца да ног аборами' [7, с. 87]; *Шубянок, Сакоўскі, Саковіч* < сак 'жаночае адзенне' [3, с. 361]; *Камзолаў, Тулупаў*.

Прозвішчы, што паходзяць ад назваў прылад працы, прыстасаванняў і прадметаў дамашняга ўжытку. Амаль што кожная прылада працы можа выкарыстоўвацца як прозвішча. Ёсць прозвішчы, якія ўтварыліся ад тэрмінаў, якія зараз не выкарыстоўваюцца ці ёсць толькі ў дыялектах. *Абадзінскі, Багроў* < багор 'жалезны крук на доўгай жэрдцы для расцягвання бяровенняў у час пажару' [4, с. 324]; *Бязмен* < бязмен 'ручная рычажная або спружынная вага' [4, с. 439]; *Бераснеў* < берасцень 'гаршчок, аплецены бяростваю, бярозаваю карою' [3, с. 52]; *Буглак* < бугалак 'сіло' [3, с. 63]; *Вярэніч* < вярэня 'торбачка з бяросты' [3, с. 93]; *Грабянок* < грэбень 'пласцінка з зубамі для расчэсвання валасоў або для заколвання і ўпрыгожвання жаночай прычоскі' [3, с. 89]; *Гунько* < гуня 'посцілка' [3, с. 121]; *Долатаў, Маджара* < маджара 'павозка' [3, с. 265]; *Кадачкін, Капыловіч* < капыл 'кавалак дрэва ў форме ступні, на якім шавец робіць абутак' [5, с. 633]; *Кастрама* < руск. кострома 'нізкі гатунак мыла' [3, с. 191]; *Кацёл, Кацуба, Кацубняк* < кацуба 'качарга' [3, с. 195]; *Кірчанка, Кірпічэнка, Ключэўскі, Кошалеў, Кордзік* < корда 'вяроўка' [3, с. 213]; *Лапаценка, Ласкутоў* < ласкут 'абрэзак, шматок' [3, с. 246]; *Ларцаў, Ларчанка, Лемех, Лямешка* < лямеш 'частка плуга, якая падразае пласт зямлі знізу' [6, с. 73]; *Матузка* < матуз 'скручаная вузкая палоска тканіны, шнурачок для завязкі' [6, с. 122]; *Малаткоў, Мятліцкі, Мяшэчак, Пакрышка, Піпчанка* < піпка 'невялікая люлька' [3, с. 324]; *Палазняк* < палазняк 'матэрыял, прыгодны на палазы' [3, с. 309]; *Рагачоў* < рагач 'рычаг для пад'ёму' [3, с. 345]; *Разанаў* < разан 'розга' [3, с. 346]; *Ражон* < ражон 'завостраны кій' [7, с. 562]; *Сумкін, Сусла* < сусла 'соска' [3, с. 400]; *Талкач, Талкачоў* < таўкач 'прылада ў выглядзе качалкі з патоўшчаным круглым канцом, якой таўкуць шпо-небудзь' [8, с. 483]; *Тамараў* < тамар 'страла з касцяным тупым наканечнікам для палявання на собаля, куніцу, гарнастая' [3, с. 407]; *Торба, Хамутоўскі, Чапега* < чапега 'драўляная аснова плуга' [3, с. 445]; *Чарпакоў, Чопчыц* < чоп 'чан' [3, с. 451]; *Шылаў, Шылец, Байдак* – байдак 'тоўстая дошка для падлогі ці столі' [3, с. 34]; *Ятчанка* < ятка 'перасоўная прадуктовая дробная лаўка' [3, с. 500].

Назвы элементаў зямной паверхні, шляхоў зносінаў, апрацаваных участкаў: *Лугоўскі, Баравы, Грань* < грань 'лінія падзелу; граніца, мяжа' [5, с. 79]; *Дуброўскі, Залугоўскі, Зарыны, Канаплянік* < канаплянік 'участак зямлі, засеяны каноплямі' [5, с. 611]; *Нагорны, Падбярозны, Палевікоў, Палявы, Палянскі, Запольскі, Залескі, Забалоцкі*.

Назвы абстрактных паняццяў: *Балашэнка* < балаш 'агэнка' [3, с. 37]; *Гула* < гула 'глупства, бязглуздзіца' [3, с. 121]; *Гулай, Катлабай* < з тат. котлы 'шчасце' і бай 'багаты' [3, с. 192]; *Кубаркоў* < кубар 'узятка, хабар' [3, с. 225]; *Нячаеў* < нячай 'сумненне, адчай' [3, с. 303]; *Рагозін* < рагоза 'глупства, недарэчнасць, бязглуздзіца' [3, с. 345]; *Разумаў, Тужык*.

Назвы музычных інструментаў і іх частак: *Дудкін, Смыкаў*.

Назвы хвароб, траўм, паталагічных адхіленняў: *Калтуноў, Сінякоў, Каклюшкін, Жог, Чырык*.

Такім чынам, аналіз прозвішчаў Лоеўскага раёна выявіў шмат разнастайных лексіка-семантычных груп, ад якіх яны ўтвораны. Найбольш пашыранымі з'яўляюцца прозвішчы, якія ўтварыліся ад уласных імён, а таксама ад назваў прафесій, назваў расліннага свету. Найменш пашыраны – прозвішчы, што ўтварыліся ад назваў прадуктаў харчавання, геаграфічных назваў.

Літаратура

1. Суперанская, А. В. Современные русские фамилии / А. В. Суперанская, А. В. Сулова; под ред. Ф. П. Филина. – М.: Наука, 1981. – 176 с.
2. Унбегаун, Б. Русские фамилии / пер. с англ. / Б. Унбегаун /общ. ред. Б. А. Успенский. – Москва: Прогресс, 1989. – 443 с.
3. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.

4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.1. А-В. – Мн., 1977. – 608с.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.2. Г-К. – Мн., 1978. – 768 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.3. Л-П. – Мн., 1979. – 672 с.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.4. П-Р. – Мн., 1980. – 768 с.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.5, ч. 1. С-У. – Мн., 1982. – 663 с.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.5, ч. 2. У-Я. – Мн., 1984. – 608 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 12.02.11

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ